ŠE O ZGODOVINI SLOVENŠČINE KOT DRUGEGA/TUJEGA JEZIKA

Pri pisanju kritičnih pripomb k članku J. Zemljarič Miklavčič *Slovenščina kot drugi/tuji jezik: zgodovina (Od začetkov do 1850)*,[1] objavljenem v 2. št. SRL 1999, sem upoštevala osnovno načelo strokovnega razpravljanja, to je, da ga je treba oblikovati »ad rem«. V prid stvari in vsem prizadetim sem presodila, da je najbolje, če se odpovem javni objavi pripomb, ki je v takih primerih običajna. Zato sem dopis uredništvu (v njem sem posebej opozorila tudi na to, da je stvarnih napak v članku, zlasti pri navajanju naslovov posameznih del, še veliko več, kot sem jih naštela) sklenila z mislijo, »da bi bilo treba v interesu zgodovine slovenščine kot drugega/tujega jezika podatke in trditve, ki zavajajo bralca, v eni od prihodnjih številk SRL popraviti«.

S sestavkom, ki sicer nosi naslov *Popravki* (SRL 2000, št. 2, str. 219–220), pa je razprava postala javna, saj v njegovem pretežnem delu avtorica polemizira z mojimi stališči. Ker so ugotovitve, s katerimi polemizira, ostale neobjavljene in zato bralcu nedostopne, sem pričakovala, da jih bo – kot je to v strokovnem razpravljanju običajno – najprej navedla v citatni obliki in šele potem odgovorila nanje s svojimi argumenti. Vendar se to ni zgodilo. V *Popravke* so moje pripombe vključene tako, da po eni strani vzbujajo vtis pretiranega opozarjanja na napake, ki so po avtoričini razlagi nastale, ker je »/o/riginalno besedilo pisano v gotici in razmeroma težko berljivo, zato je /.../ prišlo do napačnega prečrkovanja«, po drugi strani pa sicer dobesedno navedene, vendar nerazmejene od avtoričinega besedila delujejo tako, da jih bralec lahko prebere kot protiargument mojim stališčem. Kot npr. pripombo v zvezi z napačno navedenim naslovom Šmigočevega učbenika, v kateri sem kot dodatno pojasnilo zapisala: Čeprav ponekod najdemo tudi zapis practische (npr. v 2. izdaji Murkove slovnice iz l. 1843), je v naslovu Šmigočevega učbenika zapisano *Teoretisch-praktische Windische Sprachlehre*. Nezanemarljiva posledica takšnega načina pisanja je, da ne samo napake, ampak tudi dejanski popravki, ki so bili prvenstveni namen mojega pisanja, dobijo postranski pomen. Podoben, a še veliko bolj nazoren zgled takšnega neenakopravnega dialoga je avtoričino pojasnilo na moje pripombe v zvezi s Potočnikovo slovnico. V pripombah sem med drugim zapisala: Polnoma nevzdržna pa je s Potočnikovo slovnico povezana trditev na str. 255: »Največ pozornosti si zagotovo zasluži osrednji, najobsežnejši del dodatka, *Chrestomathie*, **ki ga je za Potočnika sestavil Janez Komenski** /podčrt. H. J. K./« in v nadaljevanju opozorila: Ko je Jan Amos Komenský (1592–1670), češki reformator, pisatelj, filozof in pedagog sestavljal svoj *Orbis pictus*, seveda niti slutil ni, da bo njegovo, tudi na Slovenskem že prej znano delo (prevedel ga je Hipolit, v svojih berilih pa uporabil že Vodnik), uporabil v svoji knjigi tudi dvesto let mlajši Blaž Potočnik. Da gre za odlomke iz tega dela, je zapisal že France Koblar v izčrpnem članku o Blažu Potočniku v SBL. – J. Zemljarič Miklavčič v *Popravkih* na to odgovarja: »Stavek, da je Jan Komenski *Chrestomatie* /prav *Chrestomathie*, op. H. J. K./ napisal za Potočnikovo slovnico, je bil mišljen metaforično. Komenski svojega berila seveda ni sestavil za dvesto let mlajšega Potočnika; Potočnik je v svoji slovnici povzel besedilo Komenskega *Svet v obrazih* (*Orbis pictus*)«. – Tudi če zanemarimo dejstvo, da za metaforo, ki bi odpirala prostor v večpomenskost, v strokovnem oz. znanstvenem pisanju ni prostora, in se potrudimo krepko tiskani stavek prebrati metaforično, to ni mogoče, saj ne gre ne za umetniško ne za ponazarjalno ali leksikalizirano metaforo. Če bi bil glagol *sestavil* postavljen med narekovaje, bi ga bilo mogoče prebrati ironično. Pa ni in tudi funkcijski stil in sobesedilo ironizacije ne dopuščata. Zapisano je tako, kot je, in edino tako je stavek mogoče razumeti. Zapisano je tudi Janez Komenski in ne Jan Komenski, kot v *Popravkih* navaja avtorica, oz. Jan Komenský, kot bi v skladu s slovensko tradicijo zapisovanja tujih osebnih imen pričakovali. Ker v članku tudi ni nikjer zapisano, da gre za avtorja, čigar delo *Orbis pictus* (v Koblarjevem članku v SBL slovensko navedeno kot *Svet v obrazih,* običajno pa znano kot *Svet v slikah/*

[1] V nadaljnjem besedilu *Zgodovina*.

podobah, redko tudi *Pisani svet*), je Potočnik vključil v svojo *Chrestomathie,* je edino mogoč sklep, da sva imeli s sobesednico v mislih dva različna človeka. V podporo taki razlagi govori tudi neposredno sobesedilo, v katerem se avtorica čudi »presenetljivo prijetn/i/ dikcij/i/ v omenjenih tematskih sklopih«. Tudi za to, da v zvezi s Potočnikovo slovnico navajam mnenja Koblarja, Štreklja in Schmidta, najdemo tehtne razloge v članku. V njem na strani 249 namreč J. Zemljarič Miklavčič piše: »Vendar pa v zgodovini jezika nimamo potrditve, da bi Potočnik pisal priročnik za tujce /.../«, na strani 253 pa: »Le Potočnikova slovnica ostaja /glede na naslovnika, op. H. J. K./ uganka«. Ker to ne drži, se mi je zdelo potrebno dodati pojasnilo, od katerega tu navajam le za razumevanje nujno potrebni del: Tam /v Koblarjevem članku v SBL, op. H. J. K./ – že prej pa v Štrekljevi *Historični slovnici slovenskega jezika* (1922) – je mogoče tudi prebrati, komu je bil učbenik prvenstveno namenjen. Štrekelj na str. 18 omenjenega dela navaja: »Ker se je leta 1848 pričela slovenščina poučevati tudi v šolah, je bilo treba primerne slovnice. Spisal jo je Blaž Potočnik in izdal leta 1849 v Ljubljani /.../«. Koblar pa: »Za pouk slovenščine v srednji šoli l. 1848 je / Potočnik/ pripravil in izdal *Grammatik der slow. Sprache* (Lj. 1849), z uvodom, ki ima močne narodne poudarke; /.../«. Če bi avtorica poznala in upoštevala to, kar so pred njo zapisali drugi, potem ne bi mogla trditi: »Nasprotno pa Potočnikova slovnica /.../ nesporno sodi v kategorijo priročnikov za tujejezične« (str. 253) in »Ob vsakem tematskem sklopu ob levi strani vzporedno teče nemško besedilo. To in pa pogovori je navsezadnje odločilo, da imamo Potočnikovo slovnico za učbenik za tujce, pravzaprav je še bolj verjetno /.../ da je imel v mislih dvojnega naslovnika« (str. 255). Naslovnik Potočnikove slovnice je bil namreč že ob njenem izidu natančno določen in to ni bil tujec, marveč slovenski srednješolec, ki se je smel z materinščino seznanjati izključno preko nemškega učnega jezika. (O takratnem šolskem sistemu in mestu slovenščine kot maternega jezika v njem zelo pregledno poroča Vlado Schmidt v *Zgodovini pedagogike na Slovenskem.*) In čeprav je Potočnikov učbenik glede na svojo zasnovo lahko služil tudi tujcem, si z navedenimi dejstvi zlahka razložimo, zakaj »v zgodovini jezika nimamo potrditve, da bi Potočnik napisal priročnik za tujce (Zemljarič Miklavčič 1999, 249)«.

Ostaja še dodatno pojasnilo o Šmigočevem učbeniku. J. Zemljarič Miklavčič je o njem v *Zgodovini* na str. 254 napisala: »Šmigočev priročnik je prototip učbenika za tujce. Lepa, v usnje vezana knjiga, vsako drugo stran ima nepopisano, namenjeno za vaje in zapiske«. Trije primerki Šmigočeve knjige, ki jih pod signaturami 9976, 9977 in 19138 hrani NUK in imajo vsi originalno vezavo, kažejo drugačno podobo. V njih ni nepopisanih strani, kar je, če upoštevamo čas izida (1812) in okoliščine, v katerih so takrat nastajale knjige, razumljivo. Tudi bi, če bi šlo za tako izdano knjigo, paginacija morala biti drugačna, oštevilčne bi bile tudi prazne strani. Zato sem v pripombah zapisala naslednjo domnevo: Če zunanji opis primerjamo z izvodom izvirnika v NUK, je mogoče z veliko verjetnostjo sklepati, da se opis nanaša na kseroksirano, v umetno usnje vezano kopijo izvirnika, ki se nahaja v knjižnici Oddelka za slovanske jezike v Ljubljani (na formatu A 4 sta kopirani po dve strani skupaj, zadnja stran lista je prazna). V *Popravkih* je J. Zemljarič Miklavčič zagotovila, da je imela v rokah izvirnik, vendar njegovega nahajališča ni navedla. V pomoč pa mi je bila njena ugotovitev, da gre v resnici za nepopisane liste in ne strani, kot je napisala v *Zgodovini.* Na osnovi takega podatka je bilo mogoče sklepati, da gre za interfoliran izvod, tj. izvod, v katerega knjigovez (običajno na željo lastnika) uveže dodatne, prazne liste. Omenjeni izvod hrani Slovenski šolski muzej v Ljubljani, knjigo so dobili iz Gradca. Na učbeniku, vezanem v zeleno usnje z zavihkom, je v gotici podpis lastnika Kolomana Kvasa, kar dodatno razkriva, da gre za čisto določen izvod, tako prirejen v čisto določene namene: za poučevanje, ne pa za učenje slovenščine. To potrjujejo tudi Kvasovi zapiski na prvotno praznih straneh, prevodi nemških vaj iz učbenika v slovenščino. Koloman Kvas (1790–1867), po stroki sicer pravnik (vsi podatki so povzeti oz. citirani po Glazerjevem članku v SBL), je bil leta 1823 imenovan za učitelja slovenščine na graškem liceju; imenovanje je bilo sprva začasno, od l. 1834 do 1867, ko ga je nasledil Gregor Krek, pa stalno. Dve leti (1849–51) je učil slovenščino tudi na graški gimnaziji. Stolica za slovenščino

na liceju je bila ustanovljena »z namenom, da bi se mogla duhovščina in uradništvo jezikovno izobraziti za službovanje med Slovenci, izrečno z vidika, 'inwieweit sich (daraus) Vorteile erwarten ließen' (Krones). V skladu s tem je tudi navodilo dvorne pisarne, da nima učitelj nič 'filologizirati', ampak praktično vežbati le v štajerski slovenščini. S tem je vsak svobodnejši razmah že a priori bil otežkočen«. Glazerjeva pojasnila, s katerimi omiljuje oz. zavrača očitke Kvasovih sodobnikov o njegovi premajhni dejavnosti in o tem, »da ni znal vzbujati ljubezni do slovenščine«, so za zgodovino slovenščine zanimiva tudi zato, ker dokaj natančno osvetljujejo razmere, ki so pogojevale takratni pouk slovenščine kot drugega/tujega jezika. Za predmet te razprave pa je predvsem pomembna Glazerjeva navedba: »Sodeloval je /Kvas, op. H. J. K./ po lastni izjavi pri Šmigočevi in Dajnkovi slovnici, pri prvi baje v toliki meri, da bi lahko izšla pod njegovim imenom«.

In še o notranji razporeditvi Šmigočevega učbenika. Opozorila sem na to, da je celotni naslov poglavja *Polsko delo, oder überhaupt die Beschäftigung der Slowenen, zur Übersetzung ins Deutsche*, kot je navedeno v kazalu, in ne samo *Polsko delo,* kot navaja avtorica. Samo popolni naslov namreč pokriva vsa podpoglavja (*Polsko delo, Shivinska reja, Pzhelarija, Preja)*, hkrati pa razkriva tudi namembnost poglavja, zato je pojasnjevanje s »pars pro toto« odveč.

Javno objavljena *Zgodovina* slovenščine kot drugega/tujega jezika je dokument, iz katerega bodo črpali vsi, ki se s to stroko ukvarjajo na Slovenskem in v tujini. Za take dokumente še bolj kot za druge članke veljajo pravila o natančnem navajanju obravnavanih del. Naslovov del ni mogoče krajšati, če se s tem kakor koli spremeni, omeji oz. širi dejanski pomen naslova, še manj izpuščati ali prirejati posamezne sestavine naslova. Samo popolni naslov Kopitarjeve slovnice *Grammatik der Slavischen Sprache in Krain, Kärnten und Steyermark* določa v knjigi obravnavano tematiko, zato ne more biti okrajšan v *Grammatik der Slavischen Sprache*, kot je navedeno v *Zgodovini.* Polni naslov Vodnikove knjige je *Pismenost ali gramatika za perve šole* (podatek *za pervence* oz. *perve slovenske šole* avtorica pri Muršcu in Malavašiču navaja). Naslov prve izdaje Janežičeve knjige iz leta 1849 je *Kurzer leichtfasslicher Unterricht in der slovenischen Sprache* in ne *Kurzer Unterricht für Deutsche,* kot je navedeno (str. 247, 248, 252, 259), naslov druge izdaje (1850) pa *Praktischer Unterricht in der slovenischen Sprache für Deutsche zum Schulgebrauche und Privatunterrichte*, ne pa *Practischer Unterricht für Deutsche* (str. 252, 259). Naslov učbenika Vincenca Franula Weissenthurna je *Saggio grammaticale italiano-cragnolino* in ne *Grammaticale Italiano-cragnolino* (str. 247, 248, 252), prva izdaja knjige Josipa Premruja iz leta 1850 ima naslov *Nuova raccolta di dialoghi Italiani, Tedeschi e Sloveni* in ne *Dialoghi Italiani, Tedeschi e Sloveni,* kot piše na str. 247, 248, 252 in 260. V pripombah sem na problem spornega navajanja naslovov opozorila, vendar posameznih zgledov nisem navajala. V *Popravkih* o tem ne najdemo ničesar.

O knjigi *Slovennska Grammatika oder Georg Sellenko's Wendische Sprachlehre* pa samo tole: Slovenska slovstvena in jezikovna zgodovina sta kljub Zagajškovi izrecni želji, da bi kot avtor slovnice ostal anonimen – kar s citatom iz Kidričeve *Zgodovine slovenskega slovstva* utemeljuje J. Zemljarič Miklavčič – že pred časom razkrili, kdo se skriva pod psevdonimom Georg Sellenko. In od takrat naprej je delo v vseh priročnikih navedeno v člankih o Mihaelu Zagajšku. Ker gre za Zagajškovo edino natisnjeno knjigo, bi pričakovali, da bo pri navajanju v *Zgodovini* dejanski avtor omenjen vsaj v oklepaju.

Čeprav v tem odgovoru niso zajete in popravljene vse napake in pomanjkljivosti v *Zgodovini*, je s tem razpravljanje o njih z moje strani končano.

Hermina Jug Kranjec
Ljubljana